

Документ подписан простой электронной подписью

Информация о владельце:

ФИО: Минцаев Магомед Шавалович

Должность: Ректор

Дата подписания: 14.06.2023 18:03:54

Уникальный программный ключ:

236bcc35c296f119d6aafdca23836b21db53dbca97971a8c865a5825f9fa4304cc

**МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
ФЕДЕРАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ БЮДЖЕТНОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ
УЧРЕЖДЕНИЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ «ГРОЗНЕНСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ НЕФТЯНОЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ АКАДЕМИКА М.Д. МИЛЛИОНЩИКОВА»**

РАССМОТРЕНО

На заседании педагогического
совета Лицея ГНТУ
протокол № 1
от «30» 08 2022 г.

УТВЕРЖДАЮ

Директор

Лицея ГНТУ

Ахмадов Ш.Р.

«01» 09 2022г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по чеченской литературе

Грозный – 2022

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ПО РОДНОЙ (ЧЕЧЕНСКОЙ) ЛИТЕРАТУРЕ НА УРОВЕНЬ ОСНОВНОГО ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Кхеторан кехат

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу бахьано хьелаш кхуллу цуьнан Иалашбаран а, кхиоран эшар. 5-9 классашкахь «Ненан мотт а, ненан меттан литература а» предметан декъахь хьобхуш йу ненан (нохчийн) меттан литература санна, иза хьажийна йу дешархойн интеллектуале-довзаран, коммуникативе, исбаьхьаллин-эстетикин похIмаш кхио а, коьрта гIиллакхе-этикин кхетам кхолла а, личностана нохчийн къоман культура марзийан а.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет – иза беран интеллектуале а, гIиллакхе-этикин а кхиаран тIегIа къастаден гуманитарни дешарх коьрта предмет йу. Литературин дешаро аьтто бо йешаран маьIна а девзаш, литература Iаморо шегахь къонахчун амал кхийой а хууш, шен дуйненхьежамна дашца а, йозанца а бух бало а хууш, адамца а, йукьараллица а йаза хууш йолу кхетаме личность кхио.

Программо чулоцу кхеторан кехат а, предмет карайерзоран кхочушдан лору жамIаш а, предметан чулацам а, программин хIора дакъа карадерзо билгалдаьхначу сахьташца йолу тематикин планировани а, урокал араьхарчу гIуллакхдаран план а.

Карара программа бух хилла лаьтта авторийн дешаран программаш хIитторехь а, «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет хьобхучу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархойн белхан программа хIотторехь а. Авторийн а, белхан программаш хIитточара а хьехаран материал къепе йалорехь и Iамо раж къасто а, дакъойн а, теманийн а сахьташ дIасхьадекъа а шен некъ кховдо а мега

Хьехаран-методикин латтор

Дешархочунна

- 1.Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 5-чу классана учебник-хрестомати. – Сольжа-ГIала, 2018.
- 2.Эдилов С.Э. Нохчийн литература. Белхан тетрадь №№1,2., Сольжа-ГIала. АО «ИПК «Грозненский рабочий»-2018 ш.
- 3.Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. (Чеченско-русский словарь). – Грозный: ФГУП «ИПК «Грозненский рабочий», 2010. – 656 с.

Хьехархочунна

- 1.Арсанукаев А.М. Школехь исбаьхьаллин произведени таллар (Анализ художественного произведения в школе). – Грозный, 2018.
  - 2.Арсанукаев А. Нохчийн литература хьехаран методика (Методика преподавания чеченской литературы). – Грозный, 1987. – 188 с.
  - 3.Джамбеков О.А. «Халкъан барта кхолларалла. Дешаран пособи – Грозный, 2017.
  - 4.Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 5 класса. - АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.
  - 5.Эдилов С. Э. Сочинени язйан Iамор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 160 агIо.
- Эдилов С.Э. 5-чу классехь нохчийн литература хьехар. Сольжа –ГIала. АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2019.

Хаамийн-ресурсийн латгор

1. Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чеченского языка) // URL: <http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus>
2. Образовательный портал «Чеченская электронная школа» // URL: <https://desharkho.ru>
3. Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь. Дикдошам // URL: <https://ps95.ru/dikdosham/ru>

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Литература уггаре эвсаре гIирс бу шен кхачаме стаг хила (ша шен кхето, ша шен кхио), гонахьарчу хиламийн хьелашца тарвала, иштта кхоллараллин жигараллин стимулятор а йу.

Ненан меттан литература Iаморо дIалоцу личность кхиоран процессехь коьрта меттиг, иштта Iаморо аьтто бо цуьнгахь кьонахалла, гIиллакхе амал, кхоллараллин похIма кхиорехь, нохчийн халкъан дахаран философи йовзарехь а, карайерзорехь а, иштта доккха гIо до кьоначу тIаьхьене кьоман исторически зераш дIакховдорехь а. Билггал йолу Iалашонаш кхочушIаран дешаран материал вовшахтоьхна гуманизман критерешца, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллашца, пайдаэцархьама тIекхача йиш хиларца, актуале хиларца, поликультурица, ламасталлин классика а, вайзаманан литература а цхьаьнайарца, тематикин а, жанрийн тайпа башх-башха хиларца догIуш ма-хиллара.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Iаморо таронаш кхуллу дешархочун дешнийн база шорIан, церан кьамелан культура, коммуникативни а, тайп-тайпана культурийн компетенцеш а кхио.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» курсан чулацам хьажийна бу дешархойн нохчийн литературин хьашташ кхочушдан, уьш нохчийн кьоман культурина тIекхиарехь а, шеца иза IалашIарехь а ша-тайпана эстетикин гIирсаш хиларе терра.

Дешархошна дешар Iамор коьрта долчу декъана оьрсийн маттахь дIахьучу йукъардешаран учрежденешкахь ненан мотт санна нохчийн мотт Iаморехь, нохчийн литература – иза дешаран предмет йу, нохчийн кьоман исторех а, культурех а, ламастех а хаарш схьаэца а, довза а таро луш, иштта иза культурин ша-тайпана йаздархочун кхолларалла толлуш долу дакъа ду, кхечу кепара аьлча, шеца цхьаьна эстетикин гIуллакхдар а долу, йозанан кьамелан гIуллакхдар ду; нохчийн литература тIехьажийна йу Iилманан агIонхьара дуьне довзарна а, иштта дешнийн кхоллараллин говзарийн мотт бовзарна а, йешаран культурин йукъара башхаллаш карайерзорна а, литературин говзарех кхетарна а, дашца шен амал билгалйаккхарна а, иза, исбаьхьаллин литературас ша-тайпанчу маттахь дуьйций хайтарх кхетам кхолла а, ткьа литературин мотт йукъарчу меттан шолгIа система санна бу, цо кхуллу личностан синхаамийн дакъа, цуьнгахь ойланца хIуманан кеп хIотто а, ассоциаци йало а, логически ойла йан а, дешаран предмет хьажийна йу оцу дешаран предметехула кхочушхуьлу тIаьхьенера тIаьхьене нохчийн, оьрсийн, дуьненан культурийн оьздангаллин а, эстетикин а ламасташ дIакховдор.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ IАМОРАН IАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Iаморо кхочушIан йеза роIера Iалашонаш:

- нохчийн литературехь эстетикин агIонхьара кхеташ болу гуманистически дуьненхьежам, Россин йукъара гражданин кхетам а, кьоман синкхетам а, патриотан дог-ойла а йолуш, дукха кьаьмнаш долчу Россин халкъех шен халкъ хиларх дозалла а хеташ йолу амал личностехь кхиор.

- нохчийн литература йовза лааран дог дар кхоллар, нохчийн къоман ширачу заманера схъайогӀу культура мехалла хетар кхиор, дешархо шен къоман мотт а, культура а Iаморан кха тIе ваккхар, къоман культурин тIаьхьалонна йукъавалор.

- къоначу тIаьхьенехь дIайахначуй, карарчуй, йогӀур йолчуй заманийн уьйр ларйан йезаш хиларан кхетам кхиор а, нохчийн къоман культура ларйарехь жопалле хилар кхоллар;

- дукха къаьмнаш долчу Россин пачхьалкхехь личностана кхиаме социализаци а, ша шегяхь стогалла кхиорна оьшу интеллектуале а, кхоллараллин а таронаш кхийар.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет тIехъажийна роIера хьесапаш кхочушдан:

- тIаьхьенера тIаьхьене историко-культурни, оздангаллин, гIиллакхийн мехаллаш дIакховдоран хьокъехь ненан меттан нохчийн литературин маIнех кхетар;

- ненан меттан нохчийн литературин историца йолу уьйр къастор, нохчийн литературехь йолу къоман ша-тайпана синьоздангаллин а, материальни а нохчийн къоман культурин исбаьхьаллин шорталлех кхетам кхоллар;

- Россин Федерацин кхидолчу къаьмнийн литературин контекстехь нохчийн литература а кхуьу хилам санна цунах хаарш эцар; уьш вовшийн эр;

- нохчийн литературина бухе диллина культурин а, оздангаллин а маIна билгалдаккхар; йешначун хьокъехь мах хадош а, шена хетарг олуш а барта а, йозанца а къамел дан хаар;

- Iер-дахарехь а, дешаран процесехь а нохчийн литературех пайдаэца хаар кхоллар;

- шен мукъачу хенахь йешарна ханна план хIоттор, нохчийн маттахь шена хазахета йешаран говзарш мехала хетар къастор а, бух балор а;

- нохчийн литературин говзарш системехь йешарца дуьне довза а, дуьненахь ша дIалоцу меттиг къасто а, адаман а, йукъараллин а йукъаметтигаллин гармонизаци латторан а хьашташ кхоллар;

- хаамийн хьостанашца болх бан хаар кхиор, Интернетера а, иштта кхийолчу хьостанашкара хаамашна презентаци йар а, кечйар а.

ХЪЕХАРАН ПЛАНЕХЪ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ

Кобртачу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца догIуш, «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет йукъайоьду «Ненан мотт а, литература а» предметни областана, Iамо декхарийлахь долу предмет а йу.

Дешаран хьесапца 5 классехь нохчийн меттан литература Iаморна билгалдаькхина 68 сахьт (кIиранахь – 2 сахьт).

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

Дешаран предметан чулацамо шена йукъалоцу литературин говзарийн а, церан авторийн а гайтар, иштта тематикин блокаш а: «Халкъан барта кхолларалла», «Нохчийн йаздархойн говзарш», «Кхечу къаьмнийн литература».

5 КЛАСС ТЕМАТИКИН БЛОКАШ

Халкъан барта кхолларалла

Нохчийн халкъан туьйранаш:

«Кхо ваша».

«Гамашийна олхазар».
 «Кхо ваша а, саьрмик».
 «Дьошуш хилла кІант».
 «Барзо Іахарца мохк кьовсар».
 Фольклоран кегий жанраш: кичанаш, хІетал-металш.

Нохчийн йаздархойн говзарш

Литературин туьйранаш

Б. Саидов «Майра кІант Сулима» (дацдина).
 М. Мусаев «Цен маьхьси».
 С. Гацаев «Чкьобрдиг» (дацдина).
 А. Исмаилов «Бирдолаг».

XX бешаран литература

С. Бадуев. «Зайнди».
 М. Мамакаев. «Баппа».
 І. Мамакаев. «Садаьржаш».
 М. Сулаев. «Ламанан хи».
 І. Гайсултанов. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» повесть йукьара дакъа).
 А. Сулейманов. Стихотворени «Борз ю угІуш».
 Х. Саракаев. «Баьпкан чкьубьриг».
 Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». («Лаьттан дай» гулар йукьара).
 І. Ахмадов. «Кьонахалла».
 Ш. Арсанукаев. «Баьпкан юьхк».
 Д. Кагерманов. «ДоттагІалла».
 Х. Сатуев. «Лаьмнийн кьоналла».
 Ж. Махмаев. «Буьйсанан гІулчаш».
 В.-Хь. Амаев. «Малх чубаре хьобьжура иза».
 Дикаев М. «БІаьстенан аматаш».
 Берийн журнал «СтелаІад»: журналан специфика, жанраш, рубрикаш, тексташца болх

бар.

XXI бешаран литература

Ш. Рашидов. «Нана-Нохчийчобь».
 М. Бексултанов. «Ца кхетта хестор».
 А.-Хь. Хатуев. «Нохчийн мотт».
 С. Мусаев Рассказ «Хьайбанан чам».
 М. Ахмадов. «Ушурма волчохь, хьошалгІахь».

Кхечу кьаьмнийн литература

М. Лермонтов «Кавказ» (гочийнарг Сулаев М.).

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ

Кьортачу школехь «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Іамор хьажийна ду дешархой рогІера личностни а, метапредметни а, предметни жамІашка кхачарна.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программин личностни жамІаш коьртачу йукьарчу дешаран тІегІанехь кхочушхуьлу дешаран а, кхетош-кхиоран а болх дешаран организацехь цхьаьна дІабахьарца. Болх дІабахьар кхочушдо Россин социокультурни а, синьобздангаллин а ламасталлин мехаллашца догІуш ма-хиллара. И мехаллаш йукьараллин бакьонаша къобалїйна тІе а эцна, цара аьтто бо шен дуьне довзар а, ша шен кхетош-кхиор а лакхадаккхарехь.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программа карайерзоран личностни жамІаш коьртачу йукьарчу дешаран тІегІанехь декхарийлахь ду дешархошна, дикачу мехаллех пайда а оьцуш, куьйгалла а хилла дІахІитта, шайн гІуллакхдарехь гулдина зераш шордан а, церан буха тІехь кхетош-кхиоран гІуллакхдаран хьежамаш кхолла а, цу йукьахь кху декьахь а:

- **гражданалла кхетош-кхиоран:**

гражданинан декхарш а, цуьнан бакьонаш а кхочушїан кийча хилар, бакьонаш а, машар а, кхечу адаман законан бакьонаш ларар; доьзалан, йукьарчу коьртачу дешаран программаш кхочушїечу дешаран организацин, меттигерчу йукьараллин, хьомсарчу мехкан, пачхьалкхан дахарехь жигара дакъалацар; цхьана а кепара эсктремизм, дискриминаци тІецалацар; адаман дахарехь тайп-тайпана социале институташа дІалоцу меттигах кхеташ хилар; гражданинан коьртачу бакьонех, машарх, декхарх лаьцна хьежам хилар, социале нормаш а, личностни йукьаметтигаллин бакьонаш а йовзар; коррупцина дуьхьало йан кийча хилар; тайп-тайпана гІуллакхдар нахаца цхьана дан хууш хилар, дешархойн шаьш дечу урхаллехь дакъалаца кийча хилар, гуманитарни гІуллакхаллехь (волонтералла, нахана гІо дар,) дакъа лоцуш хилар а.

- **патриотийн кхетош-кхиоран:**

дуккха а къаьмнаш долчу йукьараллехь Россин гражданин хилар дозалла хетар, ненан мотт Іамор, Россин Федерацин а, шен къоман а, Россин къаьмнийн а истори, культура йовза лууш хилар, шен Даймехкан мехаллаш доккха хІума хеташ хилар: Іилманан, искусствон, спортан, технологин, тІеман а, белхан а хьуьнарш мехала хетар; Россин символаш, пачхьалкхан деза денош, исторически а, Іаламан тІаьхьалонаш, памятникаш, хьомечу пачхьалкхехь дехачу къаьмнийн ламасташ ларар. синьобздангаллин кхетош-кхиор: синмехаллаш харжа оьшучохь а, оьздангалла харжа эшар нисделлачу хьолехь а нийса харжам бар, шен леларан нийса мах хадо хаар а, нехан леларан мах хадо хаар а, харц леларшна резацахилар; личность индивидаца а, йукьараллица а маьрша, жоьпалле хилар.

- **синьобздангаллин кхетош-кхиоран:**

искусствон башх-башха тайпанаш а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а ламасташна, кхоллараллина а битаме хилар, искусствон синхааме тІеІаткъамах кхеташ хилар, исбаьхьа культура ладаме хетар, Даймехкан а, дуьненан искусствон мехаллех кхеташ хилар, этносийн культурин ламасташ а, халкъан кхолларалла а маьІне хетар, тайп-тайпанчу искусствощкахь шен меттиг каро хьажар а.

Физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:

дахаран мехаллех кхетар, шен могошалла ларїяр, могошалла ларїеш дахар нисдар (пайде хІума йаар, гигиена ларїяр, садаІаран а, белхан а хенан раж ларїяр, спорте лелаш йа физкультура йеш хилар); вуон хІуманаш лелор дитар (къаьркъа малар, наркотикаш лелор, тонка озар), иштта кхийолу дегІан а, синан а могошалла талхош йолу хІуманаш целелор; кхерамазаллин бакьонаш ларїяр, иштта интернет-машанашкахь а кхерамазаллин бакьонаш ларїяр, стресс хила тарлун хьелашна марзвалар, хийцалучу социале а, хаамийн а, Іаламан а хьелашна а кийча хилар, иштта цу хьокьехь шен дахаран зерех пайда а оьцуш, кхин дІа а шен Іалашонашка дІаэхар;

шена а, кхечарна а бехк билла сиха цавалар;

шен синхаамаш шегахь сацо хаар, кхечеран синхаамийн хьолах кхетар;

стаг гІалат волуш хуьлуш хилар хаар а, шен гІалаташ тІелаца хаар, уьш нисдан деза хьажа

везар.

- **кѳинхѳегаме кхетош-кхиоран:**

хѳалхахИттийна декѳарш кхочушдан Иалашонца жигара дакѳалацар (добзалехѳ, гИалин, кИоштан йукѳардешаран дешаран организацехѳ), йукѳараллин а, технологически а гИуллакх а, болх а дИаболо, дИахИотто хаар, тайп-тайпана гИуллакхаллин план хИотто а, иза кхочушийн а Иамар, тайп-тайпана кѳинхѳегаман корматаллаш Иамор, корматаллин йукѳараллехѳ дИатарвала, ваза.

- **экологин кхетош-кхиоран:**

йукѳараллин а, Иаламан а, Иилманийн а хааршна тИе а тевжаш, гонахѳарчу Иаламан хѳокѳехѳ хѳалхахИуѳтту хѳесапаш кхочушдан, гонахѳарчу Иаламан пайдехѳ хин долу гИуллакхаш дИадахѳа план хИоттор, экологин культурин тИегИа лакхадаккхар, экологин кИорггера проблемаш йовзар, уыш кхочушийн некѳаш лахар, гонахѳара Иалам бехдийр долу белхашна дуѳхѳал жигара дакѳалацар, Иаламан, технологин, йукѳараллин йукѳарлехѳ зИе латтош волу гражданинан маИна довзар, экологин хѳежамашна лерина гИуллакхаллехѳ жигара дакѳалацар.

- **Иилманан мехаллех кхетам:**

вайзаманан Иилманан системехѳ адам а, Иалам а, йукѳаралла а кхиар толлучу хѳежамашна тИе а тевжаш, адаман Иаламца а, йукѳараллица а йолу зИенаш а, дуѳне довзаран гИирс санна меттан а, йешаран а культура карайерзор, талламаш бар Иамар, талламийн зерийн ойла йар, талламаш ша а, коллективана а йукѳахѳ дИабахѳар.

Йукѳараллин а, Иаламан а хийцалучу хѳелашна дешархо марзварехѳ кхачойеш йолу личностни жамИаш:

Добшучара йукѳараллин зераш карадерзор, шен хене хѳаѳжжана йукѳараллехѳ леларан бакѳонаш, норманаш, йукѳараллин дахаран кепаш, тобанашкахѳ, йукѳараллашкахѳ а, цу хѳокѳехѳ добзалехѳ нийса леларан коѳрта йукѳараллин меттиг кѳасто хаар;

билгалдоцу хѳелашкахѳ, кхечеран зерашна, хааршна виллина хиларца добшучаѳргахѳ зИе латторан хѳуѳнар хилар;

билгалдоцу хѳелашкахѳ, шен компетенци тИегИа лакхадаккхаран хѳуѳнар кхиор, тѳа иза кхочушдалур ду практически гИуллакхехула а, цуѳнца цѳаѳна кхечу адамашка а хѳоѳжуш Иамар, церан керлачу хааршна тИекхиар;

васташ билгалдахар а, уыш вовшахѳэр, керла хаарш карадерзор, цуѳнца цѳаѳна идейн, кхетамийн формулировка йан хаар, объектех, хиламех гипотезаш кхолла хууш хилар, шен хаарийн дефицитех кхетар, шен компетенцин тИегИа довзар, шен кхиаран план хИотто хаар;

коѳртачу кхетамех, терминех, чИагИделлачу кхиаран концепци декѳехѳ болчу кхетамех оышург кѳасто хаар;

Иаламца, йукѳараллин, экономикаин йукѳаметтиган анализ йар, и йукѳаметтигаш кѳастор;

гонахѳарчу Иаламан бечу тИеИаткѳамна чот а йеш, Иалашонашна тИекхочуш а, декхарш кхочушдеш а, шен гИуллакхийн, белхийн мах хадо хаар;

дешархошкахѳ стрессийн ситуацешкахѳ боха ца боха Иамор, хуѳлучу хийцамийн а, церан тИаѳхѳенех нийса мах хадо Иамор, стрессийн ситуацешна дуѳхѳало йан йезаш хилар, стрессийн ситуацин мах хадо хаар, йуѳхѳарлаѳцна гИуллакхашна, хѳелашка хѳаѳжжина, корректировка йан хаар, йуѳхѳарлаѳцначу гИуллакхехѳ кхиамаш ца хилахѳ а, воха а ца вухуш, кийча хилар.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМИАШ

Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор:

Коѳрта маИнийн дараш:

объектийн (хиламийн) билгалйолу билгалонаш Иорайахар а, кѳастор;

классификацин ладам боллу билгалонаш а билгалйаха, йечу анализан жамИ даран а, дустаран а. критерешна а бух бало;

хьалха хІоттийнчу декхаршка хьабжжана, къастайечу факташкахь хила догІурш а, бІостанехь дерг а билгалдаккха, тергоне эцнарш гайтийта а, хила догІурш а, бІостанехь дерг а Јорадаккхаран критереш йало;

хьалхахІоттийнчу декхарна обшучу хаамийн дефедиташ къастор;

хиламаш а, процессаш а Јаморехь бахъанин-талламан уьйраш къастор, дедуктивни а, индуктивни а ойланехь сецначарах пайда а обшучу жамІ дар, аналогича догІуш ойланехь сецначун жамІ дар, вовшашца уьйр йолчарах гипотезийн формулировка йар;

дешаран шардаран кхочушдан шен лаамехь некъ лахар (масех вариант вовшаш йустар, уггаре гІолехь йерг харжархьама).

Бухера талламан дараш:

довзаран талламан гІирс санна хаттарех пайдаэцар;

догІуш доллу хаттарш хІиттор, шен лаамехь лобхучу хаамашна жоп лахар;

шена хетачух лаьцна гипотезин формулировка йар, шен хетачун аргументаци йалор;

ша хІоттийнчу планаца талламан бар, чолхе йоцу эксперимент дІайахьар, талламан объектан башхаллаш билгалйахар, объектийн йукъара бахъанин-талламан уьйраш къастор.

Таллам барехь (экспериментехь) сьахиллачу хаамийн бакъхиларх пайдэцаран мах хадор;

дІабабьхначу талламийн хиллачу зерийн жамІийн ша формулировка йар, хиллачу жамІийн бакъхиларан мах хадоран гІирс бевзаш хилар;

процессаш, хиламаш, церан тІабьхалонна хила тарлучу кхиаран прогноз йар, ишттачу а, царах терачу ситуацешкахь шен хетарг къасто, керлачу хьелашкахь а, контекстехь а церан кхиаран хетарг хьалха татар.

Информацица болх бар:

хьалха хІиттийна дешаран декхарш а, тІейихкина критереш а кхочушйан хьостанашкара информаци, хаам лохуш тайп-тайпана некъех, гІирсех пайдаэца, харжа, анализ йан, системизаци йан, башх-башха информацийн тайпанийн, гайтаран кепийн интерпретаци йан, цхьабна йогІу аргуменгаш лаха (цхьа верси, идея бакъйеш йа харцйеш), шен лаамехь информаци дІагайта йогІуш йоллу кеп харжа, чолхе йоцучу схемашца, диаграммашца, йа кхечу кепара графикича кхочушдечу шардаран иллюстраци йан;

хьехархоша къастийнчу критерешца, йа шен лаамца формулировка йина информаци тешаме хилар къасто; информаци эвсаре дагахь латто а, системизаци йан а.

Дешаран универсале, коммуникативе дараш карадерзор:

Къамел дар: хетачух кхета а, хетачун формулировка йан, Јалашоне а, къамел даран хьелашка хьабжжана, эмоцеш гайтар, шена хетарг барта аларца а, йозанан тексташкахь а дІагайта, къамел даран невербале гІирсаш бовза, социале билгалонийн маьІнех кхетар, Јотбаккхаме хьелаш кхуллу таронаш йовза, Јотбаккхамаш кІадбан, бартбан, кхечеран Јалашонех кхеташ хила, шеца къамел дечуьнца ларам хила, обздачу кепехь шена нийса цахетачун формулировка йар, къамел дечу йукъана догІуш долу хаттарш хІиттор, шен лаамехь къамел даран формат харжа, аудиторин башхалле хьабжжана, къамелана презентаци йан, цуьнга хьабжжана барта а, йозанан а текстийн гайтаран материал хІоттор.

Шен лаамехь гІуллакх дІадахьар: билгал йолу проблема кхочушйеш болх ша беш а, йа тобанна йукъахь беш а гІолехь долчух кхета а, пайдаэца а, хьалха хІоттийна Јалашо кхочушйарехь тобанца кхочушйан йезаш хиларан бух бало, цхьабна дечу гІуллакхан Јалашо тІеэца, и кхочушйан дараш тобанца билгалдаха, шайна йукъахь болх дІасхьабекъа, бартбан, процесс а, жамІаш а дийцаре дан, масех адамна хетачун йукъара маьІна даккха, куьйгалла дан кийча хила, тІедилларш кхочушдан, муьтІахь хила, цхьабна бечу белхан дІахІоттаран план хІотто, цу балха йукъахь хІораннан меттиг къасто, белхан Јалашонаш вовшашна йукъахь, хІораннан тароне хьабжжана, дІасхьайекъа, тобанан декъашхошца белхан Јалашонаш йийцаре йан, шен белхан дакъа кхочушдан, ша бинчу белхан мехалла къасто, белхан йуьхьца кхочушхилла долу жамІ дуста, белхан жобпалле дакъа сьаэца, тобанна хьалха жоп дала кийча хила.

Дешаран универсале, регулятиве дараиш карадерзор:

Ша шен кьепе хЮттор: дахаран а, дешаран а хьелашкахь нислун проблемаш кьасто, сацам тЛелоцуш тайп-тайпана некъаш билгалбаха, шардар кхочушдан шен лаамехь алгоритм харжа, дешаран шардар кхочушдан некъ харжа, ша кхийдайечу вариантшна аргументацеш йало, Iамочу объектех хиьначу керлачу хаарийн хьесап а деш, кхийдайечу алгоритмана корректировка йан, харжам бан, бинчу сацамна жобпалле хила.

Ша шен терго латтор: ша шена терго латторан некъаш карадерзо, ша шена мотиваци йан, хьолана богIуш боллу мах хадо, хьал хийца план кховдо, дешаран шардар кхочушдеш, халонийн контекст лара а, халонашна сема хила, хийцалучу хьелашка хьаьжжана, шен сацамна адаптаци йан, кхочушхиллачу (кхочуш ца хиллачу) жамIийн бахьанаш кхето хаа, хиллачу зерийн мах хадо, хиллачу хьолехь пайде дерг кьасто, керлачу хьелашка хьаьжжана, гIуллакхаллин йукъа коррективаш йало, гIалаташ кьасто, Iалашонан а, хьолан а жамIца богIу мах хадо.

Эмоциале интеллект: шен а, кхечеран а эмоцеш кьасто а, йийца а, царна урхалла дан, эмоцеш билгалйаха, эмоцеш хиларан бахьанин анализ йан, ша кхечу стеган метта хЮтто, кхечун бахьанех, Iалашонах кхета, эмоцеш гайтаран некъан урхалла дан.

Шех а, кхечарах а кхетар: кхечу стагах кхета, цуьнан хетачун оила йан, гIалат вала / йала шен бакьо хила, изза бакьо кхечун йуйла хаа, ша долу хIума тергонехь латто йиш йоций хаа.

ПРЕДМЕТАН ЖАМИАШ

«Ненан меттан (нохчийн) литература» дешаран предметехула йолчу гергарчу белхан программа карайерзоран предметан жамIаша гайта деза:

- 1) кхин дIа шен кхиарехь ненан меттан литература йешаран а, Iаморан а ладамаллех кхетар; хЮкху дуьнен чохь ша вовзаран а, дуьнедовзаран а гIирс санна систематически йешар оьшуш хиларан хьашташ кхоллар, адаман а, йукъараллин а йукъаметтиг тайар, массо а агIор диалог йар;
- 2) ненан меттан литература халкъан кьоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран шатайпа некъ хиларх кхетар;
- 3) культурин самоидентификаци латтор, шен кьоман культурин тоьлла говзарш Iаморан буха тIехь ненан мотт Iаморан коммуникативни-эстетикин таронех кхетар;
- 4) шена хетарг аргументашца дIаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хIуманан хьесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хЮттор;
- 5) тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор;
- 6) Iилманан а, гIуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш кьасто Iамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар;

ЖамI: доьшуш верг кхета йешаран маьIналлех а, ладамаллех а, йешарна а марзло, тайп-тайпана говзарш йешаран зедалар хуьлу.

Нохчийн литература халкъан кьоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар;

ЖамI: доьшуш верг кхеташ хуьлу нохчийн литературехь къабста нохчийн кьоман менталитет, цуьнан истори, дуьненах кхетар, литературо адаман дахаран оьшу коьрта маьIнаш довзуьйтий а.

Нохчийн фольклоран а, кхечу халкъийн фольклоран а, XX бIешаран нохчийн йаздархойн, XXI бIешаран йуьххьерчу йаздархойн литературин а, Россин халкъийн литературин а Iамийнчу говзарийн коьртачу проблемах кхетар, литературин вастех кхетар, эстетически хьежам кхоллар, литературин исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гIирсаш бевзаш хилар, оздангаллехь ша къастор, Россин халкъан культурин

говзариин а, нохчийн халкъан культурин а, дуьненан кхечу къаьмнийн, дуьненан культурин а говзарш Iаморехь нохчийн меттан таронаш Iезиг цахиларх кхетар а.

ЖамI: адамийн йукъара проблемаш йовзарехь зедалар хуьлу доьшуш волчунна, нохчийн литературин меттан таронех пайдаоьцуш, и проблемаш йийца а Iема.

Литературин говзаршна анализ йан хаар, уьш муьлхачу жанрийн тайпанех йу къасто хаар, литературин говзаран теманах а, идейх а, гIиллакхе пафосах кхета а, кхолла а, турпалхойн амалш билгалйаха, цхьана йа масех говзариин турпалш вовшашца дуьхьалхIотто, тексташна йукъара цитатех а, нохчийн меттан суртхIотторан гIирсех а пайдаоьцуш, прозийн говзариин йа церан дакъош схьадийца хаар, ладоьгIначу а, йешначу а текстех лаьцначу хаттаршна жоп далар, тайп-тайпанчу аларийн барта монолог йан, диалог дIайахьа, нохчийн литературин шена хета мах хадор, шен хетарг аргументашца дIаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оьздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хIуманан хьесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хIоттор.

ЖамI: доьшуш волчунна карадоьрзу литературин говзариин анализ йар а, интерпретаци йар а, къамелаца и дIахIотто а, шена хетачунна аргументаци йан а, шениг чекхдаккха хаа а, ша йеша леринчу литературин го къасто а.

Тайп-тайпана этнокультуриин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор; литературин говзариин эпохаца йолу зIенех кхетар, цо шена чукъуьйлу оьздангаллин мехаллаш билгалйахар, нохчийн а, оьрсийн а литературин, культуриин синьоьздангаллин мехаллашна тIаьхьа вазар/йазар а, Iамийнчу литературин говзаршна шениг (цкъацкъа) интерпретаци йар.

ЖамI: доьшуш верг Iема нохчийн литературин а, нохчийн матте гочийнчу а говзарех кхета.

Тайп-тайпана литературин жанрийн говзарш барта схьайийцарх кхетар а, Iамийнчу говзариин тематикаца йоьзна сочиненеш а, изложенеш а йазйар, кхоллараллин цIеран белхаш а йаздар а, литературин а, культуриин а теманашна рефераташ йазйар, говзаршкахь сюжетан элементаш, композици, исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гIирсаш къастор а, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацам белларехь долчу церан маьIнех кхетар (филологин агIонхьара анализ йаран элементаш), литературин говзаран анализ йарехь литературоведчески терминологи йевзаш хилар, авторан позицех кхетар, Iилманан а, гIуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Iамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар.

ЖамI: доьшуш волчо карадерзадо, маьIна а доккхуш, диканиг къастош, йешар, текстех кхета, кхечу тайпанийн текстех къасто Iема, интеллектуальни оила йарца йешаран хьокъехь хиллачу дуьхьарлера синхаамашка йухахьажар.

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

5 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐраш	Сахьтийн барам			Терахь	Гуллакхдаран коьрта тайпанаш	Жам1даран кеп.	Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин				
Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла								
1.1.	<p>Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша»</p> <p>«Тамашийна олхазар».</p> <p>«Кхо ваша а, саьрмик».</p> <p>«Добьшуш хилла к1ант.</p> <p>«Барзо 1ахарца мохк кьовсар».</p> <p>Малые жанры фольклора: пословицы, загадки.</p> <p>Фольклоран кегий жанраш: кицанаш, х1етал-металш.</p> <p>Нохчийн халкъан туьйранаш.</p> <p>Туьйранаш кхаа тобане декъар: 1ер-дахаран, тамашийна, дийнатех лаьцна туьйранаш. Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша».</p> <p>Тамашийнчу туьйранин</p>	11	1	0	02.09.22	<p>1аматан декъана лерина теоретикин статьян историкин-культурин информаци йеша, кхета, йийцаре йан.</p> <p>Кицанаш исбаьхьа деша.</p> <p>Аналитически къамелехь дакъалацар. Тайп-тайпана къаьмнийн кицанаш а, х1етал-металш а дуьхь-дуьхьалх1итторан анализ д1айахьар.</p> <p>Туьйранаш исбаьхьа деша, цу хьокъехь, ролешка доькьуш а, царах кхета а. йухайийцаран тайп-тайпана кепаш</p>	<p>Проект</p> <p>Йозанан таллар</p> <p>Барта хаттар</p>	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

<p>элементаш. Йер-дахаран темица доггу туьйра «Тамашена олхазар». Туьйранан йукъараллин мукъамаш. Миска нах а, элан тайпанан нах а дуьхь-дуьхьалхИиттор. «Борз а Iахар а» - дийнатех лаьцна туьйра. ХIокху тайпана туьйранашкахь персонажаш йукъахь цIейаххана персонаж цхьогал хуьлу.Цхьогал нохчийн туьйранашкахь шина агIор гойту. Цхьадолчу туьйранашкахь иза мекара, хIиллане экха, аьшпанча, хьесталург санна гахь а, ткъа кхечу туьйранашкахь - иза хьекъале, хIуманна кархдолуш тIах-аьлла дийнат ду. Ча а, Борз а, мелхо, - сонта, Iовдал, кIиллу ду. Дукхахьолахь, уьш цхьам-цхьамма Iехийна, кхерийна уьдуш йа дойбуш нисло. Лом а, ЦIокъалом а туьйранашкахь уггаре нуьцкъала дийнаташ санна гойту, церан вастехь къаьста къиза Iазапхо. Цара оалла до массо а дийнаташна тIехь. Дийнатех лаьцначу туьйранашкахь аллеги йалорца гойту адамийн кхачамбацарш. Цу меттигашкахь дийнатийн леларех пайдаоьцу адамийн амалшкахь долу анташ, сиркхонаш Iорайохуш. Иштта йолчу говзаршкахь коьрта долчу декъана, юмор, ирони хуьлу.</p> <p>Литературин теори: фольклор, фантастикинЯ туьйранийн</p>					<p>карайерзо.</p> <p>Дашца болх бан а, цу хьокъехь, историкин-культурин комментари хIотто а. ЦхьаьнайогIучу тайп-тайпана къаьмнийн туьйранийн, фольклоран, литературин туьйранийн персонажийн васташ а, тематика а дуьхь-дуьхьалхIотто.</p>		
---	--	--	--	--	---	--	--

	кульминаци, гипербола, эпитет, туйранийн вариантлалла. Классал арахъара дешар.							
Дерриг:		11	1	0				
Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш								
2.1.	<p>Литературин туйранаш:</p> <p>Саидов Б. «Майра кІант Сулима» (дацдина). Хъанал кьинхъегам а, дикалла а, адамийн дахарехъ оцу кхетамийн маІна, хъолахойн саъхаралла а, мекаралла а йемалйар. Туйранехъ йолчу догдикалла а, кьинхетам а, оздангалла а хастор. Мусаев М.«ЦІен маъхъси» Хъекъал мекараллел а, сонталлел а лакхара хилар тІечІагІдар. Нахана даьккхинчу оьрна чу ша вужу. Цунах терра долчу оьрсийн туйранца уйр. Туйранехъ йолу юмор.</p> <p>Гацаев С. «Чкъоьрдиг» (дацдина). Халкъан васта буха тІехъ кхоьллина туйра. Чкъоьрдигаца жоьра-бабин кьийсам -дахар дуьхъа кьийсам. Жоьра-бабин тІехъ баьккхина толам а, шена тІехъ баьккхинарг а.</p> <p>Исмаилов А. «Бирдолаг». Туйранан филозофин маІна.</p>	9	1	0		<p>Дахарехъ биначу тидамийн, Илманан-дешаран, исбаъхъаллин, Илманан-кхетаме йолу литература йешаран буха тІехъ барта монологически аларш хІитто. Йешна йа ладоьгІна текст барта схъайийца, цу йукъахъ дийцархочун йуьхъ хуьйцуш а. Лингвистически теманаша йолчу диалогехъ а (Іамийнчун барамехъ), дахарехъ биначу тидамийн буха тІехъ йолчу диалогехъ/ полилогехъ а дакъалаца.</p> <p>Барта а, йозанехъ а текстан тема а, коьрта ойла а билгалйаккха; текстан чулацамца догІу хаттарш хІитто а, царна жобпаш дала а. Йуьхъанцарчу текстан чулацаман анализ йан, йозанан кепехъ ма-барра а, бацбина а иза бовзийта.</p> <p>Дахарехъ а, книгаш йешарехъ а зеделлачунна, чулацаман суьртана тІе а тевжаш, тайп-</p>	<p>Йозанан таллар</p> <p>Барта хаттар</p> <p>Сочинени</p>	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

	<p>Туйранехь цакхооран а, тешаме хиларан а тема. Туйранан цхьайолчу персонажийн шех Ёубулуш хиларан амал йемалйар. Сен ницкъ, майралла, догдикалла, оьздангалла, цхьогаллан хИлла, бирдолагийн шалхалла. Дикано вуо эшор.</p> <p>Литературин теори: Литературин туйра. Халкъан туйранах литературин туйра къастар, фантастикин элементаш, гипербола, эпитет, туйранин варианталла, диалог, монолог, туйранашкахь йолу оьздангаллин кепаш Классал араьара дешар.</p>				тайпана сочиненеш йазйар (цу йукъахь сочиненеш-миниатюраш а)		
2.2	<p>XX Ёешаран литература:</p> <p>Бадурев С. «Зайнди» (дийцар). Дийцарехь болу оьздангаллин кхетамаш, дийцаран сюжет а, вастийн система а.</p> <p>Мамакаев М. «Баппа» (дийцар). Литературин теори: дийцаран жанр, сюжет, васт.</p> <p>Лаха-Невре I. Мамакаевн музей чу виртуальни экскурси йар.</p> <p>Мамакаев I. «Садаьржаш» (стихотворени).</p> <p>Сахилар гайтарехь йаздархочун говзалла.</p>	33	1	2	<p>Поэтийн а, йаздархойн а биографин факташ йовзийтар. Байтийн а, прозин а текстах шовкъе вола/йола а, исбаьхьа йеша а. Йешначух шен йешаран йукъаметтиг гайта. Говзаран тема, проблематика, идейн-исбаьхьаллин чулацам билгалбаккха. Iаматан декъана лерина теоретикин статьян информаци йеша, кхета, йийцаре йан. Дашца болх бан. Барта йа йозанца хаттаршна жопаш дала (цитированех пайда а оьцуш.)</p> <p>Текстан анализ йеш</p>	<p>Йозанан белхаш</p> <p>Барта хаттар</p> <p>Практически болх</p>	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

<p>Сулаев М. «Ламанан хи» / «(стихотворени). Йаздархочун биографи. Жимачу а, боккхачу а Даймахке безам кхиор. Гайсултанов I. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» цIе йолчу повеста йукъара кийсак). Теман шерийн трагеди. Нохчийн къоман исторически дIадахнарг Сулейманов А. «Борз ю угIуш» / (стихотворени). Олхазаран-КIотара Сулейманов Ахьмадан музей чу виртуальни экскурси йар. Шегахь нехан гIуллакхе хьажаран гIиллакх а, догдикалла кхиор. Саракаев Х. «Баьпкан чкъуьйриг» / (дийцар). Ялтин тIалам бан безаран ойла тIечIагIйар. Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». «Лаьттан дай» цIе йолчу гулар йукъара) Даймахке а, Iаламе а безам кхиор. Поэтан исбаьхьаллин говзалла. Литературин теори: пейзаж, эпитет, аллитераци (гайтар кхиор). Ахмадов I. «Къонахалла» / (дийцар). Кхиазхочун амал дIахIоттар, ша шена тIехь толам. Арсанукаев Ш. «Баьпкан юьхк» / «(стихотворени). Вовшашца къинхетаме хиларе кхайкхам, Iаламо лучунна а, адаман</p>				<p>коллективан диалогехь дакъалаца. Тайп-тайпана йухайийцаран кепаш карайерзо. Тематически герга йолу говзарш хIитто. Дашца болх бан, исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабаха. Текстехь коьрта дешнаш а, церан символически а, хIуманийн йукъара уьйраш а гучайаха. Iаматан гайтаран материалца болх бан. Прозин текстийн йоцца йухадийцар хIоттор. Дийцаран коьртачу турпалхочун вастан амалш билгалйаха. Байтийн тематически цхьаалла къастор. Лирически говзаршкахь исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабахар (эпитет, синедерзор, дустар). Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан. Стихотворенеш дагахь Iамо. Эпически говзар йухайийца (йоцца, ма-йарра, харжа а хоржуш). План хIотто. Сюжет а, тематикин шатайпаналла билгалйаккхар. Говзаран тема а, коьрта ойла а, коьрта конфликт а билгалйаккхар.</p>		
---	--	--	--	---	--	--

<p>кѳинхъегамна а тІалам бар, Кагерманов Д. «ДоттагІалла» / (дийцар). Бераллехъ дуѳйна кхетош-кхиор оьшуш хилар. Сатуев Хъ. «Лаьмнийн кѳоналла» (стихотворени). Іалам поэтан кхетамехъ а, исбаьхъаллин гайтарехъ а. Махмаев Ж. «Буѳйсанан гІулчаш» / (дийцар). Беран синдуьне. Кхиазхочун кхиарехъ драматически момент а, мах боцу зедалар а. Амаев В.-Хъ. «Малх чубаре хъоьжура иза» (дийцар). Диц ца лун шераш. Махкахдахаран сингаттаме суьрташ. Беран чохъарчу дуьненан гайтаран говзалла. Дикаев М. «Баьстенан аматаш (стихотворени). Іаламан хазалла. Исбаьхъалла. Эстетика а, этика а (Іалам а, кѳинхъегам а хастор). Литературин теори: дустар, эпитеташ, метафораш, пейзаж. Ахмадов М. «Ушурма волчохъ, хъошалгІахъ» (дийцар). Шайх Мансуран йуьхъшано нохчийн исторехъ дІалоцу меттиг Турпалхочун синъоьздангаллин амат. Кѳинхетаман а, доглазаран а тема тІамна а, машарна а</p>							
---	--	--	--	--	--	--	--

	<p>дубьхалхЮоттор. Берий обмарехула историн хиламаш йухаметгахЮоттор. Говзаран самукъане дладолор. Классал арахъара дешар.</p>							
2.3	<p>XXI бешаран литература:</p> <p>Рашидов Ш. Стихотворени «Нана-Нохчийчоь» Тюм дАбаьллачул тАьхьа Нохчийчоь метгахЮоттор. ГПаланаш, йарташ йухаметгахЮоттор. Республикин бахархойн сирла йаххьаш. Пекхуьу чкъор шен къоман синмехаллашна марздар. Стихотворенин ритм синъайъаме хьал гайтаран гИрс санна. Бексултанов М. «Цакхетта хестор» (дийцар). Аламан дубне тАлам беш йукъаметтиг латторан хьашт. Хатуев I.-Хь. «Нохчийн мотт»/ (стихотворени). Адаман дахарехь ненан меттан дешан, ненан меттан къамелан хазалла. Хандешан кепийн шорталла. Ритмикин а, рифмин а башхалла. Литературин теори: ритм, рифма. Мусаев С.М. «Хъайбанан чам»/ (дийцар). Депортацехь нохчийн доьзалан халачу дахарх лаьцна дийцар. Бер</p>	7	1	0		<p>Барта йа йозанца хаттаршна жопаш дала (цитированех пайда а обцуш.) Текстан анализ йеш коллективан диалогехь дакъалаца. Тайп- тайпана йухайийцаран кепаш карайерзо. Тематически герга йолу говзарш хИтто. Дашца болх бан, исбаьхьаллин гайтаран гИрсаш гучабаха. Текстехь коьрта дешнаш а, церан символически а, хИуманийн йукъара уьйраш а гучайаха. Ааматан гайтаран материалца болх бан. Прозин текстийн йоцца йухадийцар хЮоттор. Дийцаран коьртачу турпалхочун вастан амалш билгалйаха. Байтийн тематически цхьаалла къастор. Лирически говзаршкахь исбаьхьаллин гайтаран гИрсаш гучабахар (эпитет, синедерзор, дустар). Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан. Стихотворенеш</p>	<p>Тестиrowани Барта хаттар Йозанан белхаш</p>	<p>https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

	доккха хилар. Берийн журнал «СтелаГад»: журналан специфика, жанраш, рубрика, тексташца болх бар. Классал арахаара дешар.					дагахь Iамо. Эпически говзар йухаййца (йоцца, ма-йарра, харжа а хоржуш). План хIотго. Сюжет а, тематикин шатайпаналла билгалйаккхар. Говзаран тема а, коьрта ойла а, коьрта конфликт а билгалйаккхар.		
Дерриг:		49	3	2				
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература								
3.1.	М. Лермонтов «Кавказ» (гочйинарг Сулаев М.)	2	0	0		Тема къастор. Лирически говзаршкахь исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабахар (эпитет, синедерзор, дустар). Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан. Стихотворенеш дагахь Iамо.	Барта хаттар	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0				
Дакъа 8. ЖамIдаран таллар								
8.1	Сочинени	2		2		Сочинени язйан	Йозанан болх	
8.2	Проект	2	2				Йозанан болх	
8.3	Контролни болх /Тестировани/	1	2			Тестировани		
8.4	Шеран стандартизированнойни	1						

	контролни болх							
Дерриг:		6	4	2				
Программица сахътийн барам	68							

